

Передмова до Міжнародного фонетичного алфавіту IPA **(виправлено та доповнено)**

Широкому загалу користувачів української мови добре відома вітчизняна фонетична транскрипція, яка застосовується на практиці при створенні орфоепічних словників, методичної та навчальної літератури. Вона побудована на основі української кирилиці з використанням додаткових літер та надрядкових знаків і є досить зручною і простою в користуванні.

Але її практична доцільність помітно зменшується, коли йдеться про вивчення української мови як іноземної представниками інших мов. І це стосується як носіїв мов, для яких є рідною латиниця, так і для тих, хто користується іншими системами письма, наприклад, ієрогліфічною.

Ще в 1886 році розпочала своє існування Міжнародна Фонетична Асоціація, яка поставила собі на меті популяризацію такої науки як фонетика та її практичне застосування. За її ініціативи був створений Міжнародний фонетичний алфавіт "The IPA" (International Phonetic Alphabet), який представляє собою універсальну систему знаків для оформлення на письмі звуків будь-якої мови, незалежно від її системи написання.

Практична цінність алфавіту IPA - безперечна. Він є ключем для вивчення та відтворення системи звуків будь-якої мови. Він є стандартом для репрезентації всієї існуючої у світі мовленнєвої палітри.

До вашої уваги пропонується транскрипція української мови, укладена за допомогою IPA в кодуванні Lucida Sans Unicode. Щоб тексти з IPA-символами прочитались, відповідні шрифти з IPA-розширенням можна завантажити звідси:
<http://www2.arts.gla.ac.uk/IPA/ipafonts.html>

Детальніше про Міжнародну Фонетичну Асоціацію та Міжнародний фонетичний алфавіт можна дізнатися з веб-сторінки:
<http://www2.arts.gla.ac.uk/IPA/ipa.html>

Укладник фонетичного алфавіту засобами Міжнародного фонетичного алфавіту **IPA** для української мови **Тоня Білоус** запрошує до плідної співпраці всіх небайдужих до долі української мови та її місця у спільноті світових мов і прийме до уваги всі конструктивні зауваження та побажання.

Таблиці подаються в порядку: українською мовою, англійською мовою.
Пишіть мені за ел-адресою:
tonia.bilous@skynet.be

Author of the table "IPA for Ukrainian" (in Ukrainian and in English) **Tonia Bilous**
You can kindly contact me by e-mail in case of questions, comments or proposals:
tonia.bilous@skynet.be

Українська мова засобами Міжнародного фонетичного алфавіту
IPA (International Phonetic Alphabet)

Головний вияв приголосних фонем

	Губні	Губно-зубні	Зубно-альвеолярні (ясенні)	Альвеолярні (ясенні)	Піднебінно-альвеолярні (ясенні)	Піднебінні	Задньопіднебінні	Глоткові
Проривні	p b		t d				k g	
Зімкнено-щілинні			ts dz		tʃ dʒ			
Носові	m		n					
Дрижачі				r				
Щілинні (шумні та свистячі)		f	s z		ʃ ʒ		x	h
Сонорний щілинний (апроксимант)		v				j		
Боковий апроксимант			l					

Примітка. Де транскрипційні знаки представлені у парі, правий з них позначає дзвінкий приголосний, відповідно лівий - глухий.

Українська фонема [v], позначена літерою «Вв», має наступні **алофони:**

W 170 - перед дзвінкими приголосними (не після голосної) та перед огубленими голосними [u, ə] – губно-губний задньопіднебінний апроксимант (щілинний сонорний)

M 169 - перед глухими приголосними (не після голосної) – губно-губний задньопіднебінний щілинний шумний

U 308+432 - після голосної – нескладотворчий «у»

Номери IPA для приголосних

	Губні	Губно-зубні	Зубно-альвеолярні (ясенні)	Альвеолярні (ясенні)	Піднебінно-альвеолярні (ясенні)	Піднебінні	Задньопіднебінні	Глоткові
Проривні	101 102		103 104				109 110	
Зімкнено-щілинні			211 212		213 214			
Носові	114		116					
Дрижачі				122				
Щілинні (шумні та свистячі)		128	132 133		134 135		140	147
Сонорний щілинний (апроксимант)		150				153		
Боковий апроксимант			155					

М'які приголосні та напівпом'якшені приголосні алофони (виділені фоном)

	Губні	Губно-зубні	Зубно-альвеолярні (ясенні)	Альвеолярні (ясенні)	Піднебінно-альвеолярні (ясенні)	Задньо-піднебінні	Глоткові
Проривні	p ^j b ^j		t ^j d ^j			k ^j g ^j	
Зімкнено-щілинні			ts ^j dz ^j		tʃ ^j dʒ ^j		
Носові	m ^j		n ^j				
Дрижачі				r ^j			
Щілинні (шумні та свистячі)		f ^j	s ^j (ç) z ^j (ʒ)		ʃ ^j ʒ ^j	x ^j	h ^j
Сонорний щілинний (апроксимант)		v ^j					
Боковий апроксимант				l ^j			

Примітка. Де транскрипційні знаки представлені у парі, правий з них позначає дзвінкий приголосний, відповідно лівий - глухий.

Діакритики

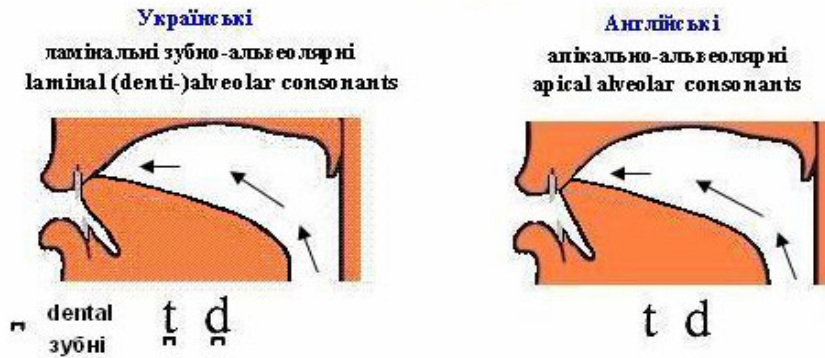
Номер IPA для діакритиків

◌ ^j	нескладотворчий	ɪ	432
◌ ^j	м'які (напівпом'якшені)	t ^j	421
◌ ^j	зубні	d ^j	408 *

* Для спрощення при позначенні у транскрипції **зубних (зубно-альвеолярних)** приголосних [d, t, z, s, n, l, dz, ts, dz^j, ts^j] діакритиком можна нехтувати. Його застосування як розрізняючого знаку вбачається доцільним при зіставленні та протиставленні схожих іншомовних звуків, де саме ця ознака артикуляції служить для їх більш точного відтворення. Наприклад, **зубно-ясенна (альвеолярна)** артикуляція українських або французьких передньоязикових зімкнених проривних приголосних [d, t] та **альвеолярна (ясенна)** артикуляція аналогічних англійських, німецьких або нідерландських фонем.

1) Для кращої візуалізації способу артикуляції українських зубних* (зубно-альвеолярних, зубно-ясенних) проривних фонем [t, d] вони показані на діаграмах у порівнянні із спорідненими англійськими звуками.

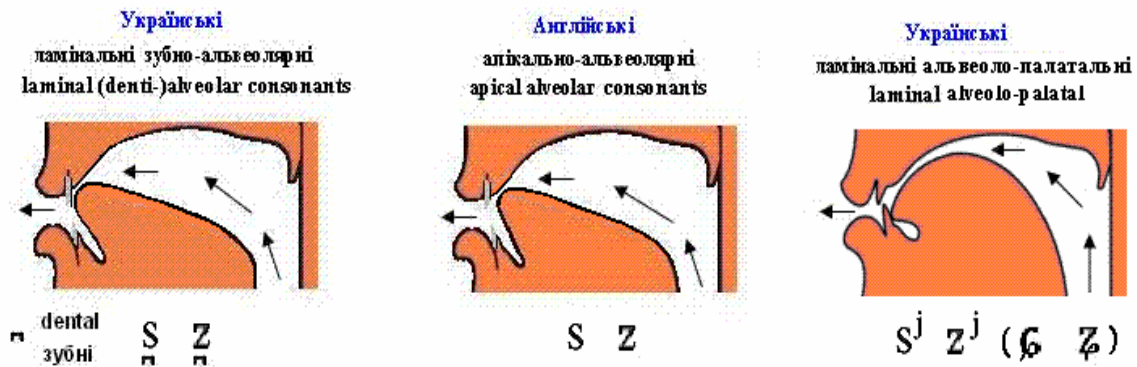
Зішкнені (проривні)

Примітка. Термінологічні означення фонем [d, t] на діаграмах враховують активні та пасивні органи артикуляції. Про переклади термінів з англійської на українську можна дискутувати. Наприклад, використовуючи питоми українські слова: 'лопатно-зубно-ясенні та кінчико-язиково-ясенні тощо.

2) Для кращої візуалізації способу артикуляції українських зубних** (зубно-альвеолярних, зубно-ясенних) щілинних фонем [s, z] вони демонструються на діаграмах у порівнянні із спорідненими англійськими звуками. Також подається діаграма способу творення пом'якшених альвеоло-палатальних*** (ясенно-піднебінних) українських щілинних фонем [sʲ, zʲ] або [ʂ, ʐ].

Щілинні

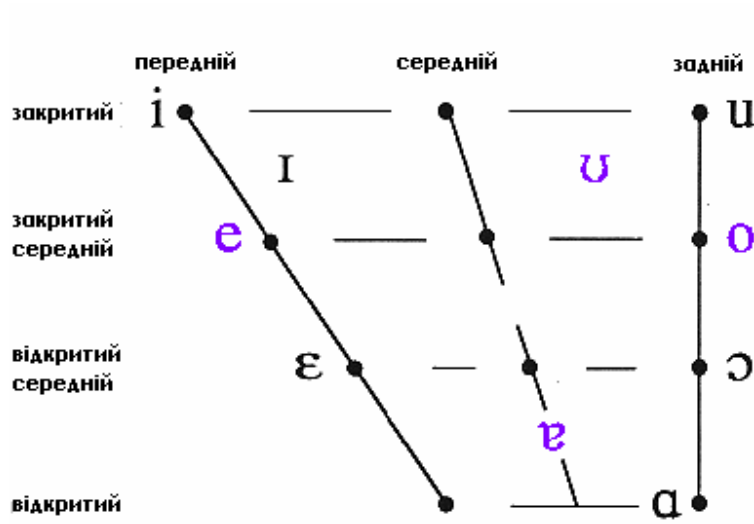
Враховуючи активний орган артикуляції, всі вони класифікуються як передньоязикові, де в залежності від участі конкретної передньої частини язика: 'лопаті чи кінчика, - вони конкретизуються або як ламінальні ('лопатні'), або як апікальні (кінчико-язикові).

* з урахуванням пасивного органу артикуляції

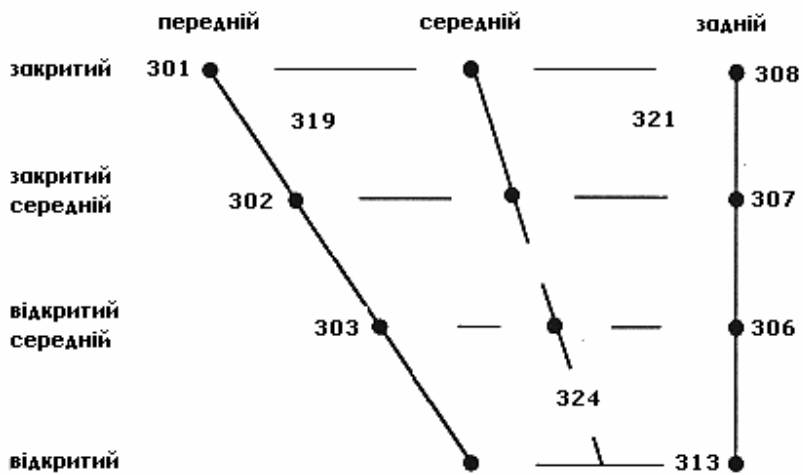
** з урахуванням пасивного органу артикуляції

*** різниця між альвеоло-палатальними (alveolo-palatal / alveopalatal, ясенно-піднебінними) та палатально-альвеолярними (palato-alveolar / postalveolar, піднебінно-ясенними) пояснюється тут: http://en.wikipedia.org/wiki/Manner_of_articulation

Діаграма* головного вияву голосних фонем та їх варіантів (алофонів) (виділені фіолетовим кольором)

Номери IPA для голосних

* Діаграма голосних фонем української мови побудована на основі діаграми еталонних голосних фонем IPA (Cardinal Vowel diagram) з експериментально визначеними артикуляційними та слуховими параметрами, незалежними від будь-якої конкретної мови.

Транскрипційний знак з діакритиком Номер IPA

İ нескладотворчий [i] або [j] 319+432

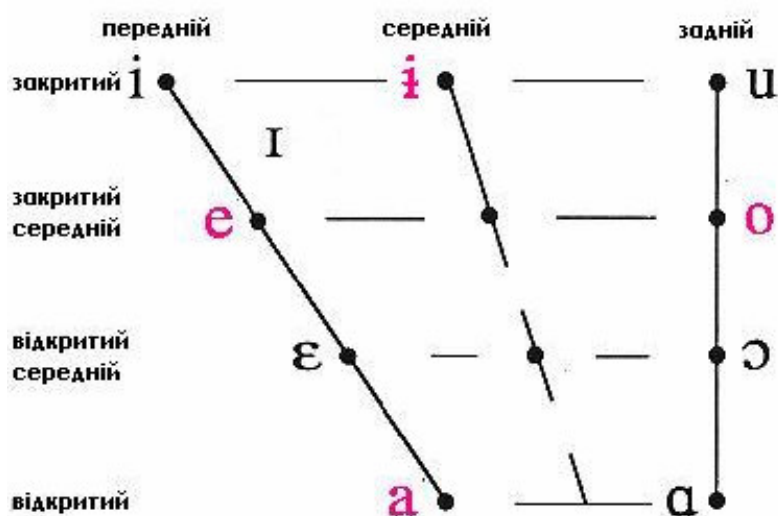
Зауваги :

- Варто згадати існуюче серед фахівців з фонетики української мови протиріччя стосовно опису та позначення деяких основних виявів голосних фонем, а саме у випадках, коли літери «а», «е» та «ю» під наголосом. Обидві точки зору заслуговують на увагу:

<p>Для “а”: [a] – відкритий заднього ряду [a] – відкритий переднього ряду</p>	<p>Для “е”: [ɛ] – відкритий середнього підняття переднього ряду [e] – закритий середнього підняття переднього ряду</p>	<p>Для “о”: [ɔ] – відкритий середнього підняття заднього ряду [o] – закритий середнього підняття заднього ряду</p>
--	---	---

Авторка цього документу поділяє точку зору фонетистів, які транскрибують вище зазначені голосні фонем відповідно як [a], [ɛ] та [ɔ]. Протилежне тлумачення їх як [a], [e] та [o] може розглядатись як помилкова реалізація цих звуків піді впливом російської мови, що є відхиленням від орфоепічних норм літературної української вимови.

Для кращої візуалізації проблеми подається порівняльна діаграма головних голосних фонем української та російської (виділені рожевим кольором) мов:

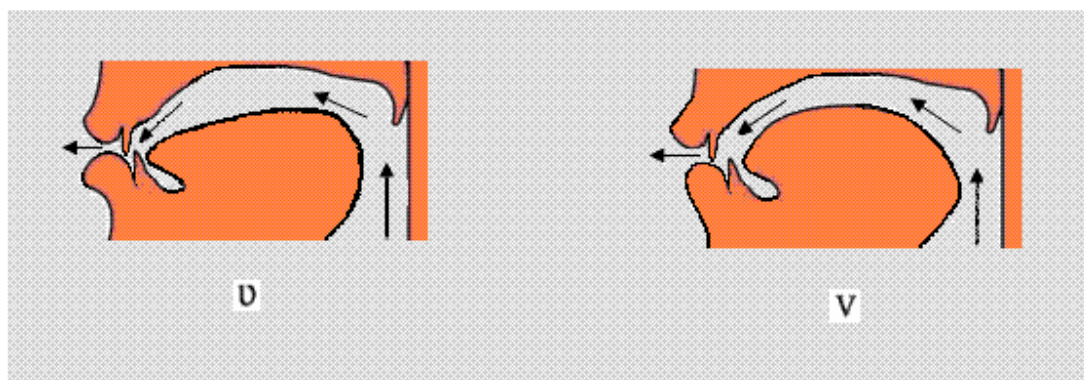

- Ішна суперечність прослідковується в описі губно-зубного щілинного сонорного (апроксиманта) приголосного [ʋ] та його губного алофону [w], що передаються на письмі літерами "Вв". Ця розбіжність дуже помітна у прикладі з транскрибуванням слова «вовк» . Два можливих варіанти: приголосний [ʋ] чи його варіант [w] – пропонуються у позиції перед огубленими голосними звуками [ɔ], [u]: вовк [wɔwk] (стр.15, 5), [ʋɔwk] (стр.12, 6; стр.44,7).

Авторка цього документу погоджується з висновком фахівців (стр.15, 5), що губно-зубна артикуляція [ʋ] перед огубленими голосними [ɔ], [u] не відповідає сучасним орфоепічним нормам української мови. А враховуючи, що після голосного перед приголосним фонема [ʋ] набуває звучання нескладотворого алофону [ʋ̥], то слово «вовк» має відповідно транскрибуватись як: [wɔʋ̥k].

Варто також зауважити, що український губно-зубний щілинний сонорний (апроксимант) приголосний [ʋ] дуже часто під впливом російської мови підміняється в мовленні російським губно-зубним щілинним шумним [v].

Для кращої візуалізації проблеми подається порівняльна діаграма цих фонем :

Як видно з поданих діаграм, при артикуляції українського [ʋ] кінчик верхніх зубів наближується до **внутрішньої** сторони нижньої губи, а при артикуляції відповідної російської [v] кінчик верхніх зубів наближується до **зовнішньої** сторони нижньої губи.

Способом артикуляції української фонемі [ʋ] як губно-зубного апроксиманта (щілинного сонорного) є наближення одного органу артикуляції до іншого, при якому звуження голосового тракту не призводить до помітної турбулентності повітряного потоку, де голос преважує над шумом. При артикуляції російської фонемі [v] як губно-зубного щілинного шумного повітря проходить через щілину, що утворюється при наближенні органів артикуляції та значному завуженні голосового тракту, що призводить до виникнення значної турбулентності повітряного потоку, де шум преважує над голосом.

- Алофон [ʲ] називають нескладотворчим голосним варіантом фонемі [i] (стр.44, 7) або ж нескладотворчим приголосним алофоном [j] (стр.21, 6).

IPA for Ukrainian

Phonemes/allophones¹ and their description:

Vowels (+means rounded)			
IPA	Phonetic discription	Ukrainian gloss	IPA Transcription
a	open back	'мама	'ma-me
e	near-open central	'мова	'mɔ-vɐ
i	close-front	'віра	'vi-re
ɪ	near-close near-front	'примха	'pɾɪm-xɐ
ɛ	open-mid front	'велич	'vɛ-lɪtʃ
e	close-mid front	'Петре, ми'не, ме'не	'pɛ-tre, me-'nɛ, me-'nɛ
ɔ	open-mid back+	'осінь	'ɔ-sʲɪnʲ
o	close-mid back +	то'му	to-'mu
u	close back +	'Умань	'u-mɛnʲ
ʊ	near-close near-back+	ту'ди	tʊ-'dɪ
Consonants			
IPA	Phonetic Description	Ukrainian gloss	IPA Transcription
p	voiceless bilabial plosive	пил	pɪl
p ^j ²	voiceless bilabial plosive, semi-palatalized	піт	pʲɪt
b	voiced bilabial plosive	бук	buk
b ^j	voiced bilabial plosive, semi-palatalized	біль	bʲɪlʲ
t	voiceless dental-alveolar plosive	мат	mat
t ^j	voiceless dental-alveolar plosive, palatalized	стать	statʲ

¹ In the table allophones are marked with highlight.

² Symbol [ʲ] is used to mark both semipalatalized and palatalized consonants because of absence of the separate symbol for the feature of semipalatalization in IPA Transcription.

d	voiced dental-alveolar plosive	ДИМ	dɪm
dʲ	voiced dental-alveolar plosive , palatalized	дім	dʲim
k	voiceless velar plosive	КУТ	kut
kʲ	voiceless velar plosive, semi-palatalized	кіт	kʲit
g	voiced velar plosive	'гуля	gu-lʲe
gʲ	voiced velar plosive , semi-palatalized	гінс	gʲips
ɦ	voiced glottal fricative	ГЛУМ	ɦlum
ɦʲ	voiced glottal fricative, semi-palatalized	гість	ɦʲisʲtʲ
x	voiceless velar fricative	ХОР	xɔr
xʲ	voiceless velar fricative, semi-palatalized	хід	xʲid
f	voiceless labiodental fricative	ФАХ	fax
fʲ	voiceless labiodental fricative, semi-palatalized	фільм	fʲilʲm
v	voiced labiodental approximant	ВИР	vir
vʲ	voiced labiodental approximant, semi-palatalized	він	vʲin
w	voiced labial-velar approximant	'ВУХО, ВРАЗ	'wu-xo, wɾaz
m	voiceless labial-velar approximant	'Вперше	'm pɛr-ʃe
s	voiceless dental-alveolar l fricative	САД	sad
sʲ(ɕ)	voiceless alveo-palatal fricative	СЯН	sʲɛn, ɕɛn
z	voiced dental-alveolar fricative	ЗАД	zad
zʲ (ʒ)	voiced alveo-palatal fricative	зір	zʲir, ʒir
ʃ	voiceless postalveolar fricative	ШАР	ʃar
ʃʲ	voiceless postalveolar fricative, semi-palatalized	шість, за'ТИШШЯ	ʃʲisʲtʲ zɛ-'tɪ-ʃʲ:ɛ
ʒ	voiced postalveolar fricative	ЖАР	ʒar

ʒʲ	voiced postalveolar fricative, semi-palatalized	'жінка, за'міжжя	'ʒʲin-ke ze-'mi-ʒʲ:e
ts	voiceless dental-alveolar affricate	цирк	tsɪrk
tsʲ	voiceless dental-alveolar affricate, palatalized	ці 'на	tsʲi-'na
dz	voiced dental-alveolar affricate	ДЗЕНЬ	dʒɛnʲ
dʒʲ	voiced dental-alveolar affricate, palatalized	ДЗІНЬ	dʒʲinʲ
tʃ	voiceless postalveolar affricate	час	tʃas
tʃʲ	voiceless postalveolar affricate, semi-palatalized	чіп, уз'біччя	tʃʲip, uz-'bʲi-tʃʲ:e
dʒ	voiced postalveolar affricate	бДЖО'ла	bdʒo-'la
dʒʲ	voiced postalveolar affricate, semi-palatalized	бДЖІл	bdʒʲil
m	voiced bilabial nasal	мат	mat
mʲ	voiced bilabial nasal, semi-palatalized	'міра	'mʲi-rɛ
n	voiced dental-alveolar nasal	нас	nas
nʲ	voiced dental-alveolar nasal, palatalized	ніс	nʲis
l	voiced dental-alveolar lateral approximant	лук	luk
lʲ	voiced alveolar lateral approximant, palatalized	люк	lʲuk
r	voiced alveolar trill	рак	rak
rʲ	voiced alveolar trill, palatalized	ряд	rʲed
j	voiced palatal approximant	як	jɛk
ɥ	non-syllabic [j] or [i]	гай, най'шов	ɦa ɥ, ne ɥ -'ʃɔ ɥ
ɥ	non-syllabic [w] or [u]	став	sta ɥ

Totally: **6** vocalic phonemes and **32** consonantal phonemes.

Використані джерела:

1. Pugh S. M. and Press I. (1999) "Ukrainian: A comprehensive grammar" London and New York: Routledge.
2. Handbook of the International Phonetic Association (1999), Cambridge, University press.
3. Edited by Bernard Comrie and Greville G. Corbett (1993) "The Slavonic Languages" London and New York: Routledge.
4. Crystal D. (1995) "The Cambridge Encyclopedia of Language" Cambridge, University press.
5. Ponomariv O.D. (1997) "Morden Ukrainian Language". Kyiv, "Lybid".
6. Пазяк О. М., Кисіль Г.Г. (1995) «Українська мова і культура мовлення». Київ, «Вища школа».
7. Шевченко Л. Й., Різун В.В., Лисенко Й.В. (1995) "Сучасна українська мова". Київ, "Либідь".
8. Шанский Н.М., Иванов В.В. (1987) «Современный русский язык». Москва, «Просвещение»
9. Г.Е.Кедрова, Е.Л.Бархударова, О.В.Дедова, В.В.Потапов, Е.Б.Омельянова "РУССКАЯ ФОНЕТИКА"
<http://www.philol.msu.ru/rus/lena-1/>
10. Wikipedia, the free encyclopedia.
http://en.wikipedia.org/wiki/Manner_of_articulation
11. Матеріали сайту SAMPA
<http://www.phon.ucl.ac.uk/home/sampa/home.htm>
12. Матеріали сайту IPA
<http://www2.arts.gla.ac.uk/IPA/ipa.html>
13. Тарлак З., Сербенська О. (1999) «Украинский язык для начинающих» издание второе, дополненное. Львов. «СВИТ»

Авторка покращеного варіанту роботи щиро дякує п. Сергію Вакуленку та п. Ігорю Полякову за конструктивні зауваги та корисні міркування. За допомогу в дизайні діаграм дякую Олеся Білоусу.

25.10.2005
Ертвелде, Бельгія

PS Документ у форматі *.rtf можна отримати у автора Тоні Білоус за ел-адресою tonia.bilous@skynet.be